mgr Magdalena Miczek
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
ORCID: 0009-0007-5446-4328
https://doi.org/10.29316/9788368103199_18

KSZTAŁTOWANIE POSTAW JAKO JEDEN Z FILARÓW BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

FORMATION OF ATTITUDES AS ONE OF THE PILLARS OF STATE SECURITY

Streszczenie

Celem niniejszego rozdziału jest identyfikacja znaczenia kształtowania postaw oraz podkreślenie ich wagi, jako jednego z filarów bezpieczeństwa państwa, a wręcz warunku sine qua non tegoż bezpieczeństwa. Autorka podjęła próbę udowodnienia, że właściwe rozumienie pojęć takich jak: ojczyzna, patriotyzm, naród, poczucie narodowe, dobro wspólne, przekłada się na konkretne postawy jednostki i całego społeczeństwa. Postawy te wzmacniają lub osłabiają bezpieczeństwo państwa, rozumiane jako przetrwanie, integralność, rozwój. W pierwszej części rozdziału zostały przedstawione wybrane pojęcia, ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, analiza i porównanie ich definicji z uwzględnieniem różnic między nimi. Następnie przedstawiono, jak ich rozumienie może wpływać na postawę człowieka. Na zakończenie podkreślono istotę kształtowania postaw, jak również znaczenie tego procesu dla bezpieczeństwa państwa. W pracy wykorzystano następujące metody

Summary

The goal of this chapter is to emphasize the influence of the formation of attitudes as one of the pillars of state security. The author takes an attempt to prove that the correct comprehension of notions such as: homeland, patriotism, nation, national identity, commom good can strengthen or weaken the security of the state understood as survival, integrity and development. The first part of this chapter consist of the analysis of some notions, their definitions and the differences beetwen them. Then it is presented how comprehension of some notions can influence someone's attitude in the context of state security. In the last part the author indicates how crucial are the presented attitudes in terms of building state security. The following research methods and technques were used: subject literatury analysis, legal texts analysis, induction.

i techniki badawcze: analiza literatury przedmiotu, aktów prawnych, indukcja.

Słowa klucze: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo państwa, ojczyzna, naród, patriotyzm, poczucie narodowe, dobro wspólne, wspólnota, tożsamość, postawa, kształtowanie postaw, edukacja

Keywords: security, state security, homeland, nation, patriotism, national identity, common good, community, identity, attitude, attitude forming, education

Wstęp

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne[1]. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny[2]. Oba, wyrażające jasno sformułowaną treść, zdania ustawy zasadniczej, która stanowi najwyższe źródło prawa w Polsce, wydają się oczywistością *per se* i nie budzącym wątpliwości ani zastrzeżeń faktem. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę zmiany, jakie miały miejsce od czasu formułowania i uchwalenia Konstytucji RP, a także ich dynamikę, w szczególności rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych, które na niespotkaną do tej pory skalę przyczyniły się do transformacji społeczeństwa z industrialnego, czy już postindustrialnego w informacyjne, zawarte w przytoczonych artykułach zapisy mogą dla współczesnego, szczególnie młodego, człowieka brzmieć górnolotnie i bez pokrycia. Przyczyną takiego stanu rzeczy wydaje się być z jednej strony relatywizacja pojęć, odejście od ich znaczenia w ujęciu klasycznym[3], a także brak poczucia realnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa w ostatnich trzech dekadach.

Wybrane pojęcia i ich definicje

Punktem wyjścia do dalszych rozważań jest usystematyzowanie pojęć. Zdefiniowanie właściwego znaczenia i zasadniczego sensu słów ma bowiem kluczowe znaczenie dla ich prawidłowego pojmowania, a przez to

[1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483), art. 82.

[2] Ibidem, art. 85.

[3] Mówiąc o ujęciu klasycznym autor ma na myśli rozumienie pojęć w dorobku cywilizacji łacińskiej opartej na triadzie: filozofia grecka, prawo rzymskie, etyka chrześcijańska.

podejmowania dobrych decyzji oraz skutecznych przedsięwzięć oddziałujących i przekładających się na bezpieczeństwo państwa.

W tym kontekście, kształtowanie właściwych postaw[4] nakierowane na przebicie się do świadomości, nie tylko na poziomie poznawczym, ale przede wszystkim głębokiego zrozumienia i wewnętrznej asymilacji, pojęć takich jak: państwo, ojczyzna, patriotyzm, poczucie narodowe, naród, społeczeństwo, dobro indywidualne, dobro wspólne, jak również zasadniczych różnic między nimi, jest zadaniem ważnym, a wręcz niezbędnym.

Najbardziej podstawową definicję państwa, które jest terminem wieloznacznym, podaje Słownik języka polskiego PWN, jako zorganizowaną politycznie społeczność zamieszkującą określone terytorium, mającą swój rząd i swoje prawa[5]. Wywodzące się od gr. *polis* – gmina pełnoprawnych obywateli i łac. *civitas* -państwo obywateli rzymskich, państwo jest to polityczna organizacja społeczeństwa, funkcjonująca na określonym terytorium i ustanawiająca suwerenne prawo, sprawująca władzę poprzez system trwałych instytucji, finansowanych ze środków publicznych, odpowiadających za całość i cele zbiorowej organizacji życia społecznego[6]. Ta wyposażona w organy władzy organizacja społeczna podlega normom i zasadom tworzącym ład wewnętrzny, które to normy i zasady wyznaczają również członkom tej organizacji określone obowiązki i uprawnienia[7].

Ojczyznę najprościej można zdefiniować jako „kraj, w którym ktoś się urodził i który jest krajem jego rodaków”[8]. Bardziej rozbudowana definicja dodaje elementy, do których należą: uważanie tego kraju za własny, zamieszkiwanie w nim przez dłuższy czas, uczuciowa więź z racji pochodzenia, związków rodzinnych, przywiązanie do określonych wartości, które ten kraj uosabia[9]. ” Ojczyzna, to zwarty obszar, stanowiący stałą bez przerwy siedzibę

[4] Pod pojęciem właściwych postaw, w rozumieniu autora, zawiera się stosunek i postepowanie oparte na normach moralnych oraz cnotach, które przyczyniają się do wzmocnienia i utrzymania bezpieczeństwa państwa, zarówno w obszarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, materialnym i duchowym.

[5] sjp.pwn.pl/szukaj/państwo.html, państwo II, [dostęp: 19.03.2025].

[6] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 708.

[7] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie Uwarunkowania System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 22.

[8] *Mały słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969, s. 502.

[9] *Wielka Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002-2005, t. 19, s. 399.

i widownię dziejów narodowych; język ojczysty może być tylko jeden, ten sam od samego początku i bez przerw uprawiany”[10]. To „miejsce lub kraj urodzenia, wychowania i formacji osobowościowej człowieka, zamieszkały przez naród lub narody, któremu zawdzięcza on kulturę materialną i umysłowo – duchową i z którym jest emocjonalnie powiązany przez tradycję i historię”[11]. Pojęcie ojczyzny obejmuje zatem elementy: materialny, antropologiczny, aksjologiczno – kulturowy oraz historyczno – tradycyjny[12], przez co wydaje się pojęciem szerszym, pełniejszym od pojęcia państwa; pojęciem, które może stanowić wartość, przedmiot godny troski, wierności i poświęceń, nadawać sens ludzkiej egzystencji oraz poczucie przynależności, ponieważ „nie można mieć ojczyzny wszędzie i gdziekolwiek, ani też mieć za ojczysty jakiegoś języka sztucznego, uniwersalnego”[13]. Słowo ojczyzna wywodzi się zarówno z greki (gr. *patriótes* rodak, od: *pátrios* pochodzący od tego samego ojca), jak i łaciny (łac. *patria*, od: *pater* ojciec)[14].

Etymologia słowa ojczyzna prowadzi zatem w sposób naturalny do pojęcia patriotyzmu, (gr. *patriótes* rodak, łac. *patria* ojczyzna) rozumianego i postrzeganego jako „cnota moralna powiązana ze sprawiedliwością legalną (prawną), nakazująca miłość ojczyzny, cenienie bardziej jej dobra wspólnego od interesów osobistych czy partykularnych, współtworzenie jej kultury materialnej i umysłowo – aksjologicznej, w razie konieczności jej obronę, w każdy możliwy sposób”[15]. Sprowadzając patriotyzm do prostej definicji jest to „miłość ojczyzny i przywiązanie do swojego narodu”[16], przy czym, co należy podkreślić, miłość ta i przywiązanie z jednej strony objawiają się poprzez „prymat dobra wspólnego oraz interesu publicznego nad osobistą korzyścią człowieka”[17], z drugiej związane są z „nakazem poszanowania innych narodów i pokojowej z nimi współpracy”[18]. Patriotyzm nie tylko pociąga za sobą dobrowolnie przyjęte obowiązki, tj.:[19] przynależność do społeczności narodowej stanowiącej ojczyznę, szanowanie jej dobrego imienia i wierność,

[10] F. Koneczny*, O ład w historii*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2013, s. 31.
[11] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej…*, op. cit., s. 680.
[12] Ibidem, s. 681.
[13] F. Koneczny*, O ład w historii…*, op. cit., s. 31.
[14] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej…,* op. cit., s. 680.
[15] Ibidem, s. 729.
[16] Mały słownik języka polskiego…, op. cit., s. 543.
[17] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej…,* op. cit., s. 729.
[18] Ibidem, s. 732.
[19] Ibidem, s. 730.

pielęgnowanie języka, kultury, znajomość historii, kultywowanie tradycji, rzetelna praca, posłuszeństwo wobec prawowitej władzy respektującej prawa człowieka, współodpowiedzialność za ład społeczno – moralny oraz dobro wspólne, aż po gotowość do czynnej obrony suwerenności oraz integralności kraju, ale stanowi również „kryterium poczucia narodowego”[20].

Poczucie narodowe nie zaistnieje jednak bez narodu, którego stanowi istotną cechę, a na które składa się m.in.: „przeświadczenie o pochodzeniu od wspólnych przodków, świadomość i zgodna ocena wspólnych dziejów, poczucie wspólnych interesów życiowych w chwili teraźniejszej i na przyszłość (…) wzajemna życzliwość i przychylność członków zbiorowości oraz przywiązanie do niej”[21]. Naród zaś jest „zrzeszeniem cywilizacyjnym posiadającym ojczyznę i język ojczysty”[22], a przynależność do niego ma charakter dobrowolny. Narodowość wytwarza się historycznie, jest „wytworem pracy, nabytkiem rozwoju, świadectwem udoskonalenia, do którego doszło się ciężkim trudem pokoleń, wśród walk, bólów, zawodów, ale też z myślą przewodnią, mającą wieść do coraz wyższego udoskonalenia tego materiału etnologicznego, który historia zebrała w naród przez dostojeństwo pracy kulturalnej”[23]. Naród jest zatem rozumiany jako wspólnota jego członków, dla której ważne są pewne wartości, związane z tradycją wspólnych losów, językiem, elementami kultury, a także z dążeniem do zachowania ich odrębności, co stanowi fundament do trwania i rozwoju poprzez umacnianie świadomości narodowej[24].

Tam, gdzie państwo oparte jest na społeczeństwie, społeczeństwo stanowi fundament zarówno państwa, jak i narodu, w taki sposób, że państwo stanowi prawną nadbudowę społeczeństwa, podczas gdy naród, etyczną[25]. Wydaje się zatem, że można by przyjąć, iż naród i społeczeństwo to synonimy, które występuję zamiennie, a ich substytucja definiuje równorzędne pojęcia, jako że oba słowa określają wspólnotę, ogół. W kontekście bezpieczeństwa państwa jest to jednak uproszczenie, które nie oddaje istoty sprawy i nie eksponuje zasadniczej różnicy między nimi.

[20] F. Koneczny, *Polskie logos a ethos. Roztrząsania o znaczeniu i celu Polski*, Cyfrowa Biblioteka Myśli Narodowej, s. 171, https://cbmn.pl/feliks-koneczny/polskie-logos-a-ethos, [dostęp: 14.03.2025].

[21] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP…*, op. cit., s. 16.

[22] F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Capital sp. z o.o., Warszawa 2015, s. 392.

[23] Ibidem, s. 388.

[24] Cz. Mojsiewicz (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 1997, s. 215.

[25] F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*…, op. cit., s. 387.

Społeczeństwo bowiem, jest to „ogół ludzi pozostających we wzajemnych stosunkach wynikających z ich udziału w procesach produkcyjnych”[26], inaczej „ogół obywateli danego kraju, okręgu, miasta”[27]. Cechą społeczeństwa jest „pewien stopień trwałej odrębności od innych zbiorowości tego rodzaju i względna intensywność wzajemnych oddziaływań pomiędzy jego członkami, połączonymi przez wspólne terytorium, instytucje, ustalone sposoby komunikowania się, podobieństwo warunków życia, podział pracy, normy i wzorce postępowania”[28], co nie musi być bynajmniej jednoznaczne i tożsame ze zbiorowością o wspólnych: dziejach, tradycji, kulturze, języku czy religii. Szczególnie widoczne jest to w społeczeństwach współczesnych, złożonych z różnych społeczności. Zasadniczą różnicę między społeczeństwem a narodem stanowi zatem wspólna świadomość narodowa, poczucie przynależności do wspólnoty danego narodu, stanowiącego wspólnotę idei i emocji[29], czyli właśnie poczucie narodowe. Bez tej nadbudowy członkowie społeczeństwa mogą równie dobrze zmierzać w kierunku kosmopolityzmu, który cechuje się obojętnością na kwestie ojczyzny i własnego narodu oraz brakiem poczucia współodpowiedzialności za ich sprawy.

To wiąże się z pojęciem dobra wspólnego (łac. *bonum commune*), jako kategorii związanej z życiem społecznym człowieka. Dobro wspólne oznacza ogół czynników materialnych (dobra doczesne) oraz duchowych (wartości religijne, moralne, intelektualne, artystyczne, estetyczne), które są niezbędne do osiągnięcia przez określoną wspólnotę dobrobytu, który sprzyja harmonijnemu rozwojowi tej wspólnoty[30]. Pojęcie to definiowane jest jako podstawowy czynnik życia społecznego, rzeczywisty cel pojedynczego człowieka, jak i społeczności, który stanowi uzasadnienie i przesłankę istnienia, jak i powstania tej społeczności, a także czynnik motywujący aktywność społeczną tworzących daną społeczność jednostek[31]. Dobro indywidualne, wywodząc z powyżej definicji, wiąże się zatem z tworzeniem takich warunków, które będą sprzyjały harmonijnemu i integralnemu rozwojowi osoby ludzkiej, w jakich będzie mogła się realizować w kierunku osiągnięcia własnej doskonałości z poszanowaniem jej praw i obowiązków. Dobro wspólne jako wartość zbiorowa,

[26] *Mały słownik języka polskiego…*, op. cit., s.767.
[27] Ibidem.
[28] *Wielka Encyklopedia PWN…*, t. 25, op. cit., s. 446.
[29] Ibidem, t. 18, s. 355.
[30] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej…,* op. cit., s. 260.
[31] Ibidem, s. 261.

wytwarza się zatem poprzez rozwijanie naturalnych zdolności i możliwości, zaspokajanie indywidualnych interesów i potrzeb, respektowanie posiadanych przez jednostkę uprawnień, idące w parze z jednoczesną, świadomą dbałością o „zbliżanie całej wspólnoty ku właściwym jej celom”[32].

Bezpieczeństwo, w tym bezpieczeństwo państwa

Bezpieczeństwo było, jest i będzie jedną z podstawowych potrzeb zarówno jednostki, jak i społeczeństwa. Stanowi, zaraz po konieczności zaspokojenia potrzeb fizjologicznych, kolejny, ale wciąż elementarny poziom, złożony ze zbioru czynników, których brak zaburza, a wręcz uniemożliwia funkcjonowanie i rozwój tak pojedynczej osoby, jak i określonej zbiorowości[33].

Bezpieczeństwo w najprostszy sposób można zdefiniować jako brak zagrożeń, spokój, pewność, gwarancję, ochronę, jak również - wynikającą z powyższych elementów, tworzących jednocześnie warunek sine qua non jej zaistnienia - perspektywę rozwoju[34]. Bezpieczeństwo stanowi zatem z jednej strony przyczynę podejmowanych przez człowieka działań, występując w tym kontekście w roli czynnika motywującego, jak również z drugiej, ich skutek, gdy w wyniku podjętej aktywności stanowi jej efekt i rezultat. Ten ciąg przyczynowo - skutkowy, który jawi się procesem constans, zapewnia - zarówno w wymiarze jednostki, wspólnoty, jak i państwa - przetrwanie, integralność, leży u podstaw wzrostu, przekłada się bezpośrednio na suwerenności, niepodległości oraz wolności podmiotu.

Jednocześnie, ów ciąg przyczynowo – skutkowy, będący procesem ciągłym, nie stanowi bynajmniej modelu perpetuum mobile. Koncentrując się na bezpieczeństwie państwa, nie jest bowiem wystarczającym jedynie określić działania na rzecz bezpieczeństwa, zainicjować ich wdrożenie i jednorazowym aktem wprowadzić w czyn. Dzieje się tak nie tylko z uwagi na zmieniające się okoliczności, zagrożenia, dynamikę zjawisk i zdarzeń, warunki wewnętrzne oraz zewnętrzne, oddziałujące na stan bezpieczeństwa, ale też ze względu na ulegające zmianom zasoby w znaczeniu sensu largo: materialne, niematerialne, osobowe, stanowiące o potencjale bezpieczeństwa państwa, rozumianego jako troska o zachowanie ładu publicznego, czy ochrona przed

[32] *Wielka Encyklopedia PWN…*, op. cit., t. 7, s. 233.

[33] Hierarchia potrzeb Abrahama Maslowa.

[34] A. Szczepański, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego typologia – próba systematyzacji*, Zeszyty Naukowe Collegium Witelona, nr 48(3), 2023, s 28-30.

zagrożeniami zewnętrznymi np.: w kontekście integralności terytorialnej, przetrwania narodu[35].

O ile potrzeba bezpieczeństwa człowieka jest rzeczą bezsporną, podobnie zresztą jak potrzeba bezpieczeństwa państwa, o tyle pojawia się pytanie, czy można obu tym potrzebom przypisać taką samą lub zbliżoną wagę, z punktu widzenia jednostki, czy też danego społeczeństwa. Jeśli bowiem przyjmiemy, że potrzeba bezpieczeństwa jest ściśle związana z występowaniem trzech czynników, tj.: podmiotu (człowiek, społeczeństwo, państwo), wartości (na ile podmiot postrzega coś jako dobro, na ile jest to dla niego ważne) oraz zagrożenia (prawdopodobieństwo utraty tego dobra), co określone zostało jako tzw.: trójkąt bezpieczeństwa[36], oczywistym staje się, że czynnik subiektywny odgrywa znaczącą rolę. Ponadto, jeśli warunkiem sine qua non jest jednoczesne współistnienie wszystkich elementów owej triady, w innym bowiem przypadku potrzeba bezpieczeństwa nie zaistnieje[37], odpowiedź na wyżej postawione pytanie, nie jest ani jednoznaczna, ani nie można postrzegać jej w kategoriach uniwersalnych. Głównym powodem tego jest oczywiście kwestia wartości, czyli perspektywa, postrzeganie, co dla kogo przedstawia wartość i jak duże dobro stanowi. W aspekcie bezpieczeństwa państwa ma to istotne znaczenie.

Kolejną zmienną, oprócz czynnika subiektywnej oceny, mającą znaczenie dla bezpieczeństwa państwa jest wiedza, która przekłada się na świadomość lub brak świadomości jednostki, a w konsekwencji ogółu społeczeństwa, dotycząca prawdopodobieństwa pojawienia się zagrożenia, już istniejącego zagrożenia oraz znaczenia tego zagrożenia, czyli tzw.: powagi sytuacji, w ujęciu obiektywnym. Korelacje pomiędzy stanem świadomości danego podmiotu a jego subiektywną oceną określonego stanu rzeczy, w tym przypadku zagrożenia, sformułował Daniel Frei, który wyróżnił cztery poziomy ilustrujące stan bezpieczeństwa: stan braku bezpieczeństwa, stan obsesji, stan fałszywego bezpieczeństwa, stan bezpieczeństwa[38].

Jedynie zgodność sądu z rzeczywistym stanem rzeczy[39], daje nam nie tylko właściwy obraz rzeczywistości, ale też pozwala przedsięwziąć właściwe

[35] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP*…, op. cit., s. 28.

[36] J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Kultura bezpieczeństwa i redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2020, s. 25.

[37] Ibidem, s. 26.

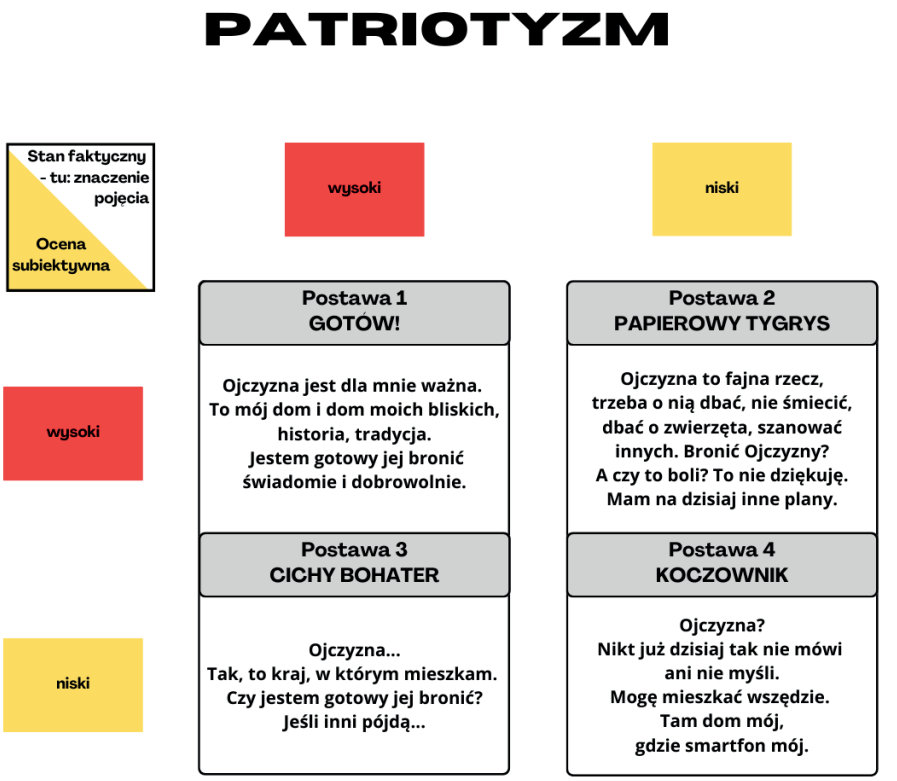
[38] Ibidem, s. 56.

[39] Jest to równocześnie definicja prawdy według Arystotelesa.

kroki. W sytuacji, gdy siła i kierunek wzajemnych powiązań obu zmiennych (percepcja, osąd) rozchodzą się lub są przeciwstawne, nie tylko nie jest to zgodne z prawdą, ale też implikuje określone skutki, tj.: podjęcie niewłaściwych decyzji, działań lub zaniechanie podjęcia właściwych decyzji i działań. Model Daniela Freia odnosi się wprost do poczucia bezpieczeństwa podmiotu, jakim jest jednostka. Można jednak spróbować zastosować go do oceny stanu czy też potencjału bezpieczeństwa państwa, przyjmując, że podmiotem jest wciąż osoba, ale w miejsce zagrożenia postawione zostaną wartości ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, tj.: patriotyzm, poczucie narodowe, dobro wspólne.

Zestawiając ze sobą subiektywne postrzeganie oraz rozumienie przez jednostkę konkretnych pojęć, jako świadomość lub brak świadomość ich znaczenia, czy też zróżnicowany poziom tej świadomości, czy też rozumienia, ze stanem rzeczywistym, czyli definicją, właściwym znaczeniem, istotą danego pojęcia, o czym była mowa w punkcie pierwszym niniejszego opracowania, można podjąć próbę określenia wynikających z tych korelacji postaw. Przebadanie pod tym kątem społeczeństwa lub wybranych grup, mogłoby stanowić pewne narzędzie do określenia stanu lub potencjału bezpieczeństwa państwa, w tym jego zdolności obronnych, jak również rozwojowych.

Analizując pojęcie patriotyzmu, w kontekście wartości, ważnego dla podmiotu dobra, wyłaniają się cztery postawy: *Gotów!, Papierowy Tygrys, Cichy Bohater oraz Koczownik*. Ich charakterystykę przedstawiono na rysunku 1.

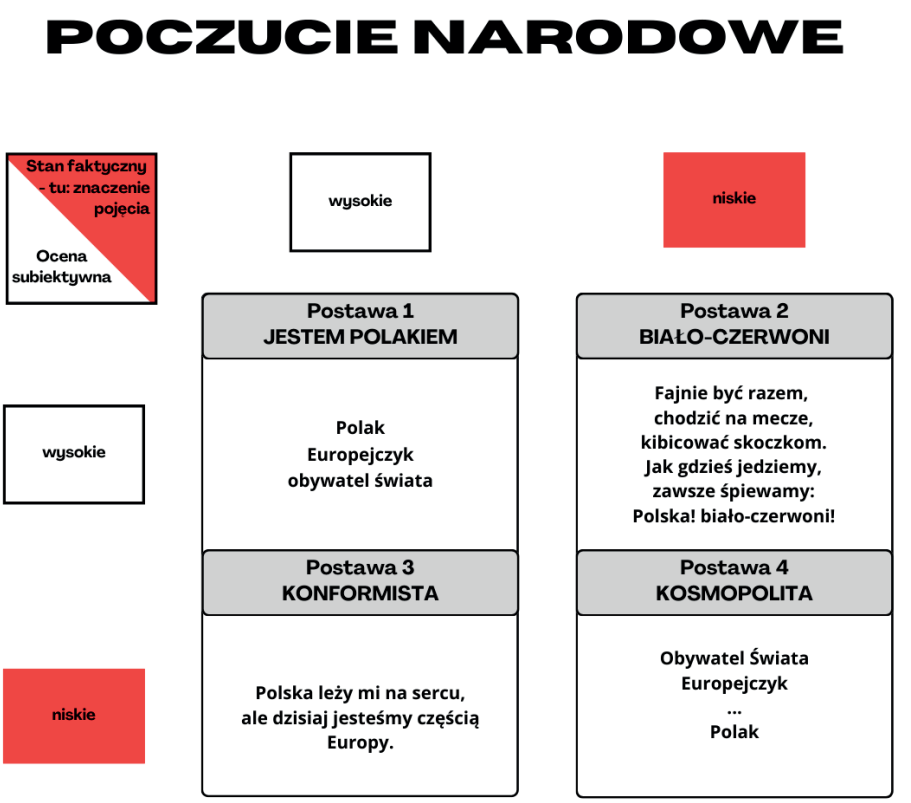
Rysunek 1. Pojęcie patriotyzmu i wynikające z tego postawy w kontekście bezpieczeństwa państwa

Źródło: opracowanie własne w oparciu o model Daniela Frei'a.

Postawa *Gotów!* jest najbardziej pożądaną z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Jeśli bowiem ojczyzna nie jest pustym słowem, ale przedmiotem godnym troski, wierności i poświęceń, mogącym nadawać sens ludzkiej egzystencji oraz poczucie przynależności, patriotyzm jest wówczas czymś naturalnym, niewymuszonym i przekłada się na pełną gotowość do obrony ojczyzny w przypadku zagrożenia, czy też podejmowanie na co dzień mądrych decyzji oraz skutecznych działań na rzecz dobra i rozwoju kraju, a tym samym rodaków. Na przeciwnym biegunie znajduje się postawa nazwana *Koczownik*, która odzwierciedla brak przywiązania do ziemi, gotowość do zmiany miejsca pobytu. Postawa ta reprezentuje wyłączną troskę o dobro własne i natychmiastową ewakuację z miejsca zagrożenia. Niestety niskie poczucie więzi ze swoim krajem przekłada się również na niskie zaangażowanie w dbałość o dobro tego kraju i poczucie odpowiedzialności za jego sprawy i los. Kolejne dwie postawy: *Tekturowy Tygrys i Cichy Bohater* są przykładami

osób, w świadomości których istnieje pojęcie ojczyzny, jako dobra. Jednak może być albo zbyt powierzchownie rozumiane albo w ogóle nie stanowiące przedmiotu głębszych przemyśleń. Są to postawy poniekąd niedookreślone, które w obliczu zagrożenia mogą obrać różny kierunek.

Podobne zależności można zauważyć analizując poczucie narodowe, ściśle związane z pojęciem narodu oraz poczuciem bycia jego częścią w oparciu o wspólne wartości.Jak postrzeganie tej przynależności i utożsamianie się z tym, a nie innym narodem, w zestawieniu z rzeczywistym znaczeniem tego pojęcia, przekłada się na postawę człowieka w aspekcie bezpieczeństwa państwa przedstawia rysunek 2. Tożsamość człowieka, czyli świadomość tego kim jest, skąd pochodzi i dokąd zmierza, implikuje to, jak określa samego siebie w stosunku do własnej oraz innych nacji. Postawa *Kosmopolity*, Obywatela świata przez duże „O", z racji rozmiaru globu ogranicza w znacznym stopniu miejsce na polskość i daje nikłą nadzieję ojczyźnie na wsparcie w potrzebie, czy też społeczeństwu polskiemu na rozwój. Może się to przejawiać poprzez porzucanie rodzimych tradycji, nieprzywiązywanie wagi do pamięci historycznej, a w zamian przyjmowanie zwyczajów i narracji innych nacji. Postawa *Jestem Polakiem*, oparta na właściwym rozumieniu i uchwyceniu istoty pojęcia, wręcz odwrotnie. Stanowi trzon i zaczyn bezpieczeństwa państwa, jego dobra i wzrostu. Podobnie, jak w przypadku patriotyzmu, dwie środkowe postawy: *Biało-czerwoni* oraz *Konformista* stanowią pewien potencjał, który, w interesie bezpieczeństwa państwa, wymaga uwagi, jak również zagospodarowania, zaopiekowania, poprzez pogłębianie świadomości, a być może nawet zbudowanie lub przywrócenie właściwej wartości i znaczenia pojęciu poczucia narodowego.

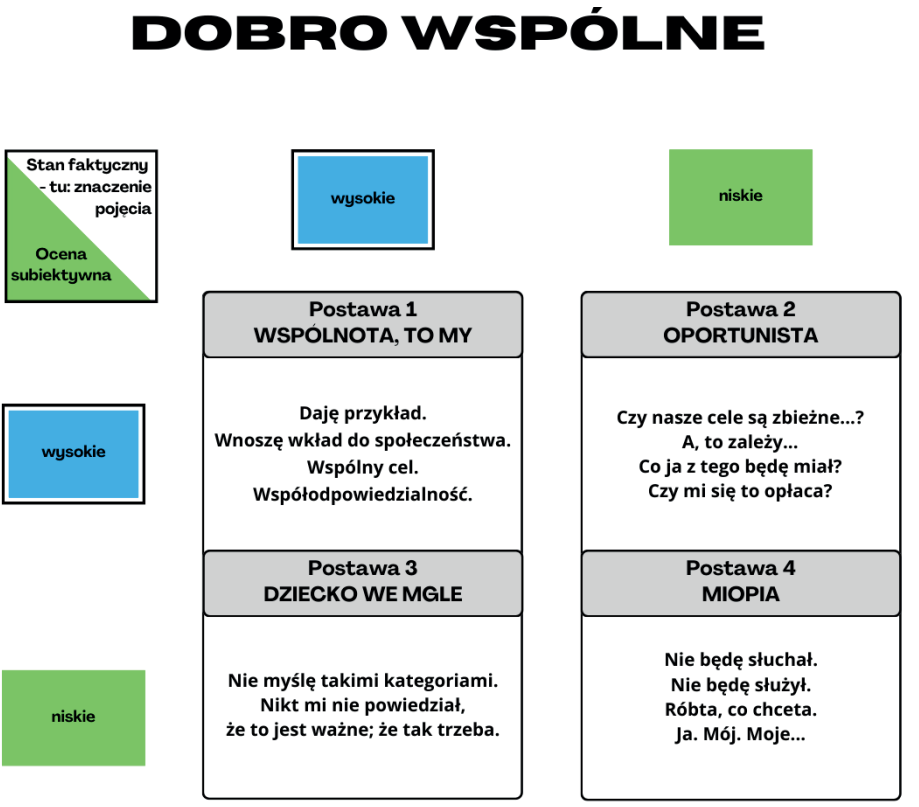

Rysunek 2. Pojęcie poczucia narodowego i wynikające z tego postawy w kontekście bezpieczeństwa państwa

Źródło: opracowanie własne w oparciu o model Daniela Frei'a.

Poczucie narodowe jako przynależność do określonej wspólnoty determinuje również stosunek do bonum commune. Rysunek 3 przedstawia przykładowe postawy w zależności od relacji pomiędzy osobistym osądem, a rzeczywistym stanem rzeczy.

Z niniejszego schematu, podobnie jak w pozostałych przypadkach, wyłaniają się dwie postawy przeciwstawne oraz dwie niedookreślone w kontekście bezpieczeństwa państwa. Postawa *Wspólnota, to My* cechuje się wysoką świadomością znaczenia dobra wspólnego, co przekłada się na wzięcie odpowiedzialności i podejmowanie decyzji i działań, które służą nie tylko dobru indywidualnemu, ale także wspólnocie, jaką jest rodzina, środowisko pracy, środowisko lokalne, a w konsekwencji naród i państwo polskie.

Rysunek 3. Pojęcie dobra wspólnego i wynikające z tego postawy w kontekście bezpieczeństwa państwa

Źródło: opracowanie własne w oparciu o model Daniela Frei'a.

Podejście zgoła odmienne, nazwane pojęciem medycznym oznaczającym krótkowzroczność, koncentruje się wyłącznie na dobru własnym. Osoba reprezentująca postawę *Miopia,* działania i decyzje podejmuje przez pryzmat osiągnięcia własnego dobrostanu, rozumianego jako „subiektywnie postrzegane przez osobę poczucie szczęścia, pomyślności, zadowolenie ze stanu życia"[40], życia tu i teraz, bez oglądania się na innych. Jest to na ogół postawa egoistyczna, niezdolna do poświęceń. *Oportunista* będzie wysoko cenił różne akcje charytatywne, zbiórki, wydarzenia dające mu poczucie działania na rzecz dobra wspólnego, a w rzeczywistości zaspokajające jego własne potrzeby i osiąganie korzyści, np.: w postaci uznania czy prestiżu społecznego. Ostatnia postawa, *Dziecko we mgle,* żyje w nieświadomości znaczenia swojego wkładu

[40] sjp.pwn.pl//szukaj/dobrostan.html, [dostęp: 19.03.2025].

na rzecz dobra wspólnego, ale ma w rzeczywistości potencjał, który może się rozwinąć i zaprocentować.

Podsumowując, nasuwają się następujące wnioski. Patriotyzmu nie da się odczuwać w stosunku do państwa. Jest on bowiem związany z pojęciem ojczyzny. Podobnie, poczucia narodowego nie łączy się z pojęciem społeczeństwa, ale narodu – wspólnoty, którą łączy ojczyzna, język, tradycja. Natomiast bez ojczyzny i narodu wartość i znaczenie dobra wspólnego, wydają się wtórne w stosunku do dobra indywidualnego, gdyż to właśnie te pojęcia tworzą wspólny mianownik, a tym samym spoiwo łączące jednostkę z ogółem. Powyższych pojęć, jak i innych, ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa czy bezpieczeństwa narodowego, nie uda się pojmować w charakterze wartości, stanowiących dobro bez ukształtowanych, właściwych postaw obywateli.

Kształtowanie postaw

Kształtowanie, inaczej formowanie, stanowi zasadniczy element wychowania, które będąc procesem złożonym, jest przedmiotem zainteresowań, jak i obszarem badań różnych nauk i dziedzin, przez co posiada szereg definicji. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto definicję wychowania podaną w Słowniku języka polskiego jako „ogół zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie”[41], ale przy założeniu, iż zabiegi te mają charakter „wspierający rozwój człowieczeństwa dziecka”[42]. Postawa natomiast to zarówno „stosunek człowieka do życia lub do pewnych zjawisk, wyrażający jego poglądy”, jak również „sposób postępowania lub zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń lub w stosunku do ludzi”[43]. Kształtowanie postaw zawiera się zatem w oddziaływaniu na człowieka, w celu przyjęcia przez niego określonych norm moralnych, nabycie cnót[44], które będą determinować jego decyzje i działanie w określonych sytuacjach. Ważne są dlatego

[41] sjp.pwn.pl/szukaj/wychowanie.html, [dostęp: 28.03.2025].

[42] K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*…, op. cit., s. 1368.

[43] sjp.pwn.pl/szukaj/postawa.html, [dostęp: 28.03.2025].

[44] Cnota rozumiana jest jako osobowa cecha człowieka, sprawność do działania ku dobru; skłonność, sprawność do spełniania aktów moralnie dobrych – por. K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*…, s. 169 i 181.

zarówno cel, skala oddziaływania, trwanie tego oddziaływania w czasie, jak również spójność.

Zakładając, że jednym z efektów kształtowania postaw, czy, w pewnym sensie, celem pośrednim, jest bezpieczeństwo państwa, rozumiane jako jego integralność, przetrwanie i rozwój, istotnym staje się podjęcie wysiłku eksponowania i rozwijania cnót, zarówno rozumu, jak i etycznych oraz społecznych[45], które celowi temu będą służyć przy równoczesnym podjęciu trudu eliminowania wad, które są owych cnót przeciwieństwem. Proces ten powinien być realizowany długookresowo, a więc w okresie rozwoju i dorastania dziecka, jak również sukcesywnie i systemowo, a zakończyć się przejściem od wychowania do świadomego samowychowania, które jest „obowiązkiem każdego dorosłego człowieka"[46]. Niezwykle ważna jest skala oddziaływania, rozumiana jako ogół podmiotów mających wpływ na kształtowanie postaw: dom, szkoła, środowisko, kościół, a więc rodzice, nauczyciele, sąsiedzi, osoby duchowne, organizacje, instytucje, kluby etc. Istotnym czynnikiem są również szeroko rozumiane media, szczególnie nowe media[47], których udział w procesie formowania poglądów oraz systemu wartości – poprzez dużą ilość czasu spędzanego w nich przez coraz mniejsze dzieci, a przez to rozluźnienie więzi z rodzicami, czy obecność w nich influencerów, jako nowych autorytetów - bynajmniej nie jest marginalny[48]. Przesunięcie punktu ciężkości z modelu wychowania, w którym wychowawca (rodzic, nauczyciel, trener,

[45] Do cnót rozumu zaliczane są: poznanie naukowe, rozumienie, mądrość, rozumne działanie i wytwarzanie, roztropność. Do cnót etycznych zalicza się: umiarkowanie (którego częścią integralną jest m.in.: godność, wyrozumiałość, skromność), męstwo (którego częścią integralną jest m.in.: zaufanie, cierpliwość, wytrwałość, wielkoduszność), sprawiedliwość (której częścią integralną jest m.in.: czynienie dobra, unikanie zła, a do składników zaliczane są m.in.: posłuszeństwo, karność, prawdomówność, ofiarność, patriotyzm, miłość do najbliższych, cześć wobec społeczności, w której się wyrosło, szacunek wobec innych oraz wobec własności prywatnej i narodowej). Sprawiedliwość, przyjaźń i miłość wymieniane są również jako cnoty społeczne - por. K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej…,* op. cit., ss. 168-209.

[46] E. Ozimek (red.), *Wychowanie – potrzeba dziecka – zadanie domu i szkoły*, Oficyna Współczesna, Poznań 1999, s. 39.

[47] Do nowych mediów zalicza się m.in. strony internetowe, pocztę elektroniczną, społeczności internetowe, reklamę internetową, kioski elektroniczne, aparaty i kamery cyfrowe, integrację cyfrowych danych z telefonu, środowiska wirtualnej rzeczywistości (w tym gry wideo) - por. Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1943,pojecie.html, [dostęp: 28.03.2025].

[48] A. Wiejak, *Cyberrewolucja. Nowy totalitaryzm*, Wydawnictwo AA s.c., Kraków 2025, s. 31.

ksiądz) oddziałuje na wychowanka w sposób bezpośredni na model, w którym wychowanie odbywa się przy wykorzystaniu technologii informacyjno – komunikacyjnych, niesie za sobą niebezpieczeństwo, że poza wiedzą i kontrolą wychowawców pozostaną odbierane przez wychowanków przekazy – ich jakość i treść, a przez to powstaje ryzyko braku spójności pomiędzy celami wychowawczymi, a czasami wręcz ich rozbieżność. Spójność jest natomiast jednym z kluczowych elementów kształtowania postaw, a zachowana w dłuższym okresie, przekłada się na ich trwałość, prowadzi nie tylko do przyjęcia danego pojęcia na poziomie poznawczym, ale przede wszystkim głębokiego zrozumienia i wewnętrznej asymilacji, co pozwala ukształtować spójny system wartości. Siłę i trzon formowania postaw stanowi współdziałanie i uzupełnianie się rodziców, nauczycieli, wychowawców w wypełnianiu ich roli wychowawczej i edukacyjnej oparte na jednym systemie wartości. Jedność w działaniu i przekazywanie spójnych treści stanowi nieodzowny warunek, by osiągnąć wysoką efektywność i pożądane efekty: komplementarny, wszechstronny i integralny rozwój człowieka[49].

Ważnym jest zatem, by nieustannie nauczać, przypominać, dawać przykład, a przede wszystkim dążyć do zaangażowania jak największej liczby osób i podmiotów pracujących na rzecz kształtowania właściwych postaw ukierunkowanych, a wręcz dających gwarancję troski i staranności o bezpieczeństwo państwa, widzenia w nim wspólnego celu i najwyższego dobra. Niewystarczającym jest zatem sama obecność tematyki bezpieczeństwa w dyskursie publicznym, czy też organizowanie szkoleń, których przedmiotem jest pewien proces mechaniczny, to znaczy zorientowany stricte na umiejętności tj.: obsługa broni, rzut granatem czy udzielenie pierwszej pomocy etc.

Bezpieczeństwo państwa, bez zbudowania wcześniej fundamentu w postaci zaszczepienia właściwych pojęć, może być, z punktu widzenia pojedynczego obywatela, zajętego na co dzień własnymi, bieżącymi sprawami, traktowane jako zadanie służb, polityków, podmiotów zajmującym się tematyką bezpieczeństwa profesjonalnie, ale niedotyczące go w sposób bezpośredni. W konsekwencji, w dłuższej perspektywie, może to prowadzić nie tylko do bierności, ale też zupełnego braku świadomości własnej roli, czego wynikiem będzie brak identyfikowania siebie jako podmiotu mającego wpływ i znaczenie w tym nieustającym procesie i ciągu przyczynowo – skutkowym.

[49] M. Bobro (red.), *Etos pracy nauczyciela w oparciu o myśl chrześcijańsko – społeczną*, Wydawnictwo Naukowe ArcheaGraph, Łódź-Warszawa, 2024, s. 76.

By uniknąć takiego podejścia, czy też wyeliminować postawę bycia obserwatorem, a nie uczestnikiem, będącym częścią procesu zapewnienia bezpieczeństwa państwa, konieczna jest świadomość i zaangażowanie. Te zaś powstają nie tylko w wyniku rozwijania procesów poznawczych poprzez nauczanie, ale w wyniku wychowania, tj.: kształtowania właściwych postaw prowadzących do odkrywania własnej tożsamości, a przez to systemu wartości, w którym pojęcia takie jak: ojczyzna, naród, dobro wspólne, będą zajmowały poczytne miejsce, co w konsekwencji będzie implikować przemyślane, skuteczne, zasadne, proporcjonalne działania lub zaniechanie działań niezasadnych, nieskutecznych, nieadekwatnych, czyli profilaktykę, prewencję.

Wspólnota złożona z takich jednostek stanowi niewątpliwie filar bezpieczeństwa państwa, które to bezpieczeństwo buduje się na poziome podejmowania mądrych decyzji, by nie dopuszczać do pojawienia się zagrożeń prowadzących do konieczności chwycenia za broń, ale by gotowość na to, w sytuacji bez wyjścia, była dobrowolna i wynikająca z potrzeby serca.

Podsumowanie

Żyjąc jedynie w obrębie pojęć: państwo, społeczeństwo czy dobro indywidualne, pojmowane jako dobrostan, bez osadzenia tych pojęć na osi uniwersalnych wartości, istnieje niebezpieczeństwo rozmycia a nawet utraty tożsamości oraz zaniku więzi z własnym krajem, językiem, tradycją, historią. Może to skutkować obojętnością nie tylko na sprawy wewnętrzne, ale też politykę zewnętrzną, czy integralność granic. Kolejność kształtująca hierarchię pojęć: Polak – Europejczyk – obywatel świata versus obywatel świata – Europejczyk – Polak, ma znaczenie w postrzeganiu swojego kraju oraz własnej roli dla rozwoju i ochrony tego kraju. Może się bowiem przełożyć na opinie i postawy, że wszystko jedno, gdzie kto będzie mieszkał, pracował, żył, byleby było względnie bezpiecznie, nierzadko w rozumieniu, wygodnie.

W dobie globalizacji, której jednym z elementów jest zacieranie różnic kulturowych[50] oraz społeczeństwa informacyjnego, definiowanego przez Jerzego Kisielnickiego, jako „takie społeczeństwo, które posiada dostęp i umie wykorzystać: informatyczną infrastrukturę, zasoby informacji i wiedzy dla realizacji

[50] sjp.pwn.pl/szukaj/globalizacja.html, [dostęp: 19.03.2025].

zbiorowych i indywidualnych celów w sposób skuteczny i ekonomiczny”[51] oraz - jak wskazuje Wielka Encyklopedia Internetu i Nowych Technologii - społeczeństwo, „w którym najważniejszym czynnikiem kształtującym świadomość i gospodarkę jest informacja; dostęp do informacji oraz umiejętność korzystania z nowoczesnych technologii i środków przekazu (przede wszystkim globalnej sieci) jest w takim społeczeństwie najwyższym dobrem”[52], wydaje się, że – z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa – rozeznanie znaczenia pojęć i różnicy między nimi jest kluczowe.

Przypominać należy, że dobrem wspólnym wszystkich obywateli jest Rzeczpospolita Polska[53], która jest państwem jednolitym[54], w którym władza zwierzchnia należy do Narodu[55], którego członkowie, jako obywatele polscy mają obowiązek obrony Ojczyzny. Bez głębokiego zrozumienia pojęć tj.: naród, ojczyzna, patriotyzm, poczucie narodowe, dobro wspólne i bez uczynienia ich elementem systemu wartości tworzących tożsamość człowieka; bez uczynienia ich znaczenia ważnymi, wartymi troski, wierności, poświęcenia, budowanie bezpieczeństwa państwa nie będzie ani kompletne, ani skuteczne. Wspólnym mianownikiem, a jednocześnie spoiwem i czynnikiem nadającym właściwe znaczenie powyższym pojęciom, a także właściwe ich miejsce w duszy człowieka, jest bowiem jasne poczucie tożsamości, czyli świadomość kim jestem, skąd pochodzę, dokąd zmierzam. Świadomość ojczyzny jako wspólnego dobra wszystkich obywateli – Narodu, którego poczucie narodowe członków i ich patriotyzm stanowią o jego sile przetrwania, rozwoju i gwarancji bezpieczeństwa państwa, jest bezcenna. Uczynić to można jedynie poprzez edukację na rzecz bezpieczeństwa już od najmłodszych lat, tym bardziej, że „miłość Ojczyzny nie zawsze jest i nie dla wszystkich jest uczuciem wrodzonym; ona jest cnotą i jak każdej cnoty trzeba się jej uczyć i do niej wprawiać”[56],

[51] P. Sienkiewicz, J. S. Nowak (red.), *Społeczeństwo informacyjne. Krok naprzód, dwa kroki wstecz*, Polskie Towarzystwo informatyczne – Oddział Górnosląski, Katowice 2008, s. 15, https://delibra.bg.polsl.pl/Content/24504/BCPS_27164_2006_Spoleczenstwo-inform.pdf, [dostęp: 19.03.2025].

[52] Ibidem.

[53] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej…, op. cit., Art. 1.

[54] Ibidem, Art. 3.

[55] Ibidem, Art. 4 ust. 1.

[56] J. Zamoyska, *Myśli wybrane*, Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2013, s. 92.

a „poświęcenie jest tak od miłości nierozdzielne, tak z niej wynika, że nie można mówić o miłości Ojczyzny, żeby nie mówić o służbie dla Ojczyzny”[57].

Literatura

1. Chałas K., Maj A. (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016.
2. Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1943,pojecie.html.
3. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie Uwarunkowania System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
4. Koneczny F., *O ład w historii*, Dom Wydawniczy „Ostoja”, Krzeszowice 2013.
5. Koneczny F., *Polskie logos a ethos. Roztrząsania o znaczeniu i celu Polski*, Cyfrowa Biblioteka Myśli Narodowej, (https://cbmn.pl/feliks-koneczny/polskie-logos-a-ethos).
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483).
7. Mały słownik języka polskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969.
8. Mojsiewicz Cz. (red.), *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wydawnictwo altla 2, Wrocław 1997.
9. Ozimek E. (red.), *Wychowanie – potrzeba dziecka – zadanie domu i szkoły*, Oficyna Współczesna, Poznań 1999.
10. Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Kultura bezpieczeństwa i redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2020.
11. Sienkiewicz P., Nowak J.S. (red.), *Społeczeństwo informacyjne. Krok naprzód, dwa kroki wstecz*, Polskie Towarzystwo informatyczne – Oddział Górnośląski, Katowice 2008, https://delibra.bg.polsl.pl/Content/24504/BCPS_27164_2006_Spoleczenstwo-inform.pdf.
12. Szczepański A., *Pojęcie bezpieczeństwa i jego typologia – próba systematyzacji*, Zeszyty Naukowe Collegium Witelona, nr 48(3), 2023.
13. Wiejak A., *Cyberrewolucja. Nowy totalitaryzm*, Wydawnictwo AA s.c., Kraków 2025.
14. Wielka Encyklopedia PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003-2005.
15. Zamoyska J., *Myśli wybrane*, Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2013.

[57] Ibidem, s. 88.